

Friese
plaatsnamen
verklaard

Friese
plaatsnamen
verklaard

Reeks Nederlandse plaatsnamen
deel 11

Gerald van Berkel

Schrijver: Gerald van Berkel
Kaart omslag: Nicolaas Geelkerken (1665)
Frisia Occidentalis
ISBN: 9789463180276
© 2017 Gerald van Berkel, Amstelveen

Ten geleide

Voor u ligt *Friese plaatsnamen verklaard*, het elfde deel uit de reeks Nederlandse plaatsnamen. Deze reeks is gebaseerd op de in een periode van tien jaar volledig nieuw opgebouwde materiaalverzameling van Nederlandse toponiemen en hun attestaties (oude vermeldingen) in historische bronnen. Inmiddels omvat het corpus meer dan 10.000 toponiemen en circa 35.000 attestaties. De gehanteerde opzet is vergelijkbaar met die van *Nederlandse plaatsnamen. Herkomst en historie* (2006) van Gerald van Berkel en Kees Samplonius. Een van de belangrijkste kritiekpunten op dit werk was het gebrek aan uniformiteit in de verklaringen van de twee auteurs. Om tegemoet te komen aan de kritiek heb ik alle lemma's opnieuw samengesteld, waardoor een uniform werk van de hand van één auteur ontstond.

De reeks Nederlandse plaatsnamen is ontstaan uit de behoefte om als bijproduct van een lezing in Limburg het plaatsnamenmateriaal van die provincie in boekvorm beschikbaar te stellen. *Limburgse plaatsnamen verklaard* werd daarmee het eerste deel van de reeks provincie-uitgaven. Het is de bedoeling dat, volgend op de reeks, een geheel nieuw woordenboek van plaatsnamen inclusief bronvermeldingen het licht zal zien onder de titel *Nederlandse plaatsnamen verklaard*.

Met veel genoegen heb ik aan de totstandkoming van dit boek gewerkt. Ik dank speciaal mijn vrouw Carolien voor het correctie lezen. Dank ook aan Pieter Duijff voor enkele aanvullingen. Ik hoop dat u als lezer plezier aan de verzamelde informatie zult beleven.

Gerald van Berkel

Amstelveen
Maart 2017

Korte nederzettingsgeschiedenis van Friesland

In de zesde eeuw voor Christus verschenen de eerste mensen in het Fries-Groningse kwelderland. Aanvankelijk verbleven zij alleen zomers in deze gebieden, waar zij hun vee weidden en wat aan landbouw deden. In de herfst trokken zij zich weer terug op de Drentse zandgronden. Niet lang daarna werden de oudste nederzettingen gesticht op de kwelderwal. Om zich te beschermen tegen de invloeden van de zee werden de nederzettingen regelmatig opgehoogd en ontstonden al in de vierde eeuw voor Christus de eerste woonheuvels. Omstreeks het begin van de jaartelling groeiden sommige van deze woonheuvels aaneen tot dorpswierden. Archeologische vondsten in de omgeving van Dongjum en Peins tonen dat bewoners al voor de komst van de Romeinen hun akkers tegen overstromingen beschermden met lage ringdijken. Ook zijn er aanwijzingen dat men al tussen 200 voor en 200 na Christus vanaf de kwelderranden door het graven van sloten het binnenlandse veengebied exploiteerde. Door regelmatige overstromingen trad verzilting van het bouwland op, waardoor de bewoners zich genoodzaakt zagen om van een gemengde bedrijfsvoering over te schakelen op de veehouderij. De veehandel met de Romeinen bracht voorspoed.

Zoals elders in het Nederlandse kustgebied trad aan het einde van de Romeinse tijd een extreme vernatting op, die verdere bewoning onmogelijk maakte. Heroccupatie vond plaats vanaf de 6e eeuw. Plaatsnamen op *heem*, *-ingi* en *werd* typeren dan het namenlandschap. Rond 800 ontstonden door stormvloed de Middellzee en Lauwerszee. Het kwelderland kwam opnieuw in de greep van de zee. Vanaf 1000 breidde de bevolking zich sterk uit en werden delen van het kweldergebied door de bouw van dijken tegen het zeewater beschermd. De rond 1200 nieuw gestichte kloostergemeenschappen verzorgden samen met plaatselijke bevolking de aanleg van dijken en zijlen, die stapsgewijs door aandijking steeds verder zeewaarts opschoven. In de stroomgebieden van Lauwers, Boorne en Marne-slenk volgden de bedijkingen elkaar in snel tempo op. De Middellzee werd systematisch ingepolderd en de kroon op het werk was de inpoldering van Het Bildt in de 16e eeuw.

Het Friese veengebied werd al vroeg ontgonnen vanaf de kwelderranden. Ontginningen vanaf de oevers van de grotere veerivieren volgden vanaf de 9e, maar vooral in de 11e en 12e eeuw. Grootschalige veenontginning, waarbij kanalen en wijken werden gegraven, volgde in de 16e eeuw, waardoor plaatsen als Drachten, Surhuisterveen en Gorredijk tot bloei kwamen. Vanaf de 18e eeuw werd het laagveen met de baggerbeugel ontgonnen. De vervening bereikte haar hoogtepunt in de 19e eeuw.

Chronologische tabel van plaatsnaamtypen

Sommige plaatsnaamtypen reflecteren de nederzettingsgeschiedenis. In bijgaande tabel worden enkele chronologische lagen onderscheiden:

Chronologische tabel van Friese plaatsnaamtypen ¹		
Prehistorisch	1a	Een deel der enkelvoudige waternamen en afleidingen daarvan door middel van suffixen: <i>Kuinder, Linde</i> en <i>Paesens</i>
	1b	Mogelijk een deel van oude, niet samengestelde en etymologisch veelal onzekere namen als <i>Akkrum, Hantum, Hiaure, Joure</i> en <i>Lemmer</i>
Vroeg historisch en Vroege Middeleeuwen t/m 10e eeuw	2a	Namen gevormd met <i>-lo</i> 'licht, open bos', zoals <i>Scharl</i> en <i>Wickel</i>
	2b	Waternamen samengesteld met <i>-aa/ee</i> en <i>-mar/meer</i>
	2c	Namen op <i>-inge/-ens</i> : <i>Friens, Harlingen</i>
	2d	Waternamen gevormd met <i>apa</i> 'water, rivier' en daarvan afgeleide plaatsnamen. Hiertoe rekent men <i>Horp, Pean, Walpert</i> en <i>Ter Wispel</i> . Alle zeer onzeker!
	2e	Echte nederzettingnamen samengesteld met <i>-dorp, -heem, -huizen, -wier</i> en <i>-werd</i>
	2f	Plaatsnamen met het achtervoegsel <i>t/d</i> : <i>Oudemirdum</i>
Tijd van de grote uitbreiding van het woonareaal sinds ca. 1000	3a	Voortzetting van 2b
	3b	Verdere nederzettingnamen met <i>-buren, -bert, -dorp/terp, -huizen, -ga, -wier</i> en <i>-werd</i>
	3c	Namen samengesteld met <i>-gaast, -ham, -holt, -lo, -rijp, -wold</i> en <i>-zwaag</i>
	3d	Namen samenhangend met de bedijking zoals die op <i>-dijk, -horn</i> en <i>-zijl</i>
	3e	Namen op <i>-kapel, -kerk</i> en <i>-klooster</i>
Nieuwe en nieuwste tijd	4a	Namen op <i>-rijge, -streek</i> en <i>-wijk</i> ² 'voor turfafvoer gegraven vaart'
	4b	Vernoemingsnamen als <i>Canada, Klein Groningen, Lombok, Moskou, Nieuw Amerika, Petersburg, Quatrebras</i> en <i>Willemstad</i>

¹ Voor Friesland aangepast model, ontleend aan D.P. Blok (1974) Schematisch overzicht van ontstaanstijd en vormingswijze van enige plaatsnamen. In: *Grote Winkler Prins*. Zevende geheel nieuwe druk, Amsterdam / Brussel, deel 18 p. 540-541.

Friese toponymische grondwoorden

De meeste plaatsnamen zijn samenstellingen en zij bestaan uit twee delen. Het tweede deel is een zogenaamd toponymisch grondwoord dat kenmerkend is voor een bepaalde cultuurperiode en/of streek. Het in kaart brengen van de wijze waarop deze grondwoorden zich in tijd en plaats manifesteren en vaststelling van wetmatigheden die daarbij naar voren komen, vormen een belangrijke bijdrage van de naamkunde aan de studie van de nederzettingsgeschiedenis. Op basis van de plaatsnamen die in dit boek aan de orde komen is een frequentieanalyse gemaakt van de diverse grondwoorden. Het percentage is ten opzichte van het totaal aantal namen. Voor Friesland leidt dat tot de volgende top-13:

#	Grondwoord	Betekenis	Percentage
1	heem	'woonplaats, woning'	12,8
2	werd	'terp, bewoonde hoogte'	7,3
3	buren	'nederzetting, buurt'	6,3
4	huis	'woning'	4,8
5	wold	'moerasbos, zompig bos'	3,3
6	ga	'dorp, dorpsgebied, streek'	3,0
7	wier	'werf, opgeworpen hoogte voor bewoning'	2,3
8	horn	'uitspringende bocht, hoek (van een dijk)'	1,7
9	kerk	'eigenkerk, bedehuis'	1,4
10	dijk	'waterkering'	1,3
11	terp	'dorp, wierde'	1,2
12	zijl	'uitwateringssluis'	1,2
13	eind	'rand, plaats waar iets ophoudt'	1,0

Bij deze tabel moeten twee kanttekeningen worden geplaatst. Allereerst is de meest kenmerkende vorm van een Friese plaatsnaam die met een uitgang op *-um* (ruim 16 procent). Dit is echter wat grondwoord betreft een gemengde groep, grotendeels bestaande uit plaatsnamen op *heem*, gevolgd door namen met een datief meervoudsuitgang en een restgroep plaatsnamen die ontstaan zijn door aanleuning/gelijkmaking aan de vele namen op *-um*. Een andere aanzienlijke groep die niet in de tabel vertegenwoordigd is, bestaat uit afleidingen met het suffix *-inge/-ens*, dat nederzettingnamen vormde waarmee een familieverband werd aangeduid, zoals Harlingen/Harns met de betekenis 'bij de lieden van de persoon *Harilo*'.

Plaatsnamen worden doorgaans verdeeld in twee categoriën, natuurnamen en cultuurnamen. De natuurnamen zeggen iets over aspecten van het natuurlijke landschap, de cultuurnamen refereren aan de stempel die de mens drukte op dat landschap. De menselijke

factor en met name zijn strijd tegen het water wordt duidelijk gereflecteerd door de Friese plaatsnamen, die wijzen op de aanleg van terpen: *werd* 'terp, bewoonde hoogte en *wier* 'werf, opgeworpen hoogte voor bewoning', later gevolgd door dijkbouw en afwatering: *dijk* 'waterkering', *horn* 'uitspringende bocht, hoek (van een dijk)' en *zijl* 'uitwateringssluis'. Echte nederzettingenamen zijn namen op *buren* 'nederzetting, buurt', *heem* 'woonplaats, woning', *huis* 'woning' en *terp* 'dorp, later ook wierde'. De natuurnamen zijn in deze tabel beperkt tot *wold* 'moerasbos, zompig bos'. De belangrijkste grondwoorden zijn als apart lemma in het woordenboek opgenomen.

Opbouw van de lemma's

De opbouw van de lemma's van de plaatsnamen is als volgt: De officieel in gebruik zijnde plaatsnaam staat vet, gevolgd door de gemeentenaam tussen haakjes. Dan volgt waar mogelijk de Friese of Nederlandse variant en eventueel een uitspraakvariant van de naam. Vervolgens worden in chronologische volgorde de attestaties van de plaatsnaam vermeld en ten slotte volgt een verklaring en eventueel wat beknopte historische informatie. Bovendien zijn nog enkele niet meer in gebruik zijnde plaatsnamen, herkenbaar aan een kruis (†), opgenomen omdat er bij een ander lemma naar wordt verwezen. Plaatsnamen die worden voorafgegaan door een lidwoord of door *Ten* of *Ter* zijn alfabetisch te vinden onder de naam.

Achter in dit boek is een lijst opgenomen van de niet-officiële Friese of Nederlandse varianten, die doorverwijzen naar de officiële plaatsnaam, zoals die in het woordenboek als lemma is gebruikt.

Enkele speciale tekens

>	geworden tot
<	ontstaan uit
→	zie dat lemma
†	niet meer in officieel gebruik
*	gereconstrueerde vorm
ð	als de beginklank in ne. <i>that</i>
þ	als de beginklank in ne. <i>thing</i>
b	als de combinatie <i>bv</i>

Bijzondere afkortingen

B	België	ndl.	Nederlands
brab.	Brabants	ne.	Nieuwengels
dial.	dialect	nfri.	Nieuwfries
D	Drenthe	NH	Noord-Holland
Dld	Duitsland	nhd.	Nieuwhoogduits
eng.	Engels	nijsl.	Nieuwijslands
Fl	Flevoland	nnl.	Nieuwnederlands
Fr	Friesland	nno.	Nieuwnoors
fra.	Frans	nzwe.	Nieuwzweeds
Fra	Frankrijk	O	Overijssel
fri.	Fries	oe.	Oudengels
GB	Groot-Britannië	ofra.	Oudfrans
germ.	Germaans	ofri.	Oudfries
Gl	Gelderland	ohd.	Oudhoogduits
got.	Gotisch	oijsl.	Oudijslands
Gr	Groningen	onl.	Oudnederlands
kelt.	Keltisch	ono.	Oudnoors
lat.	Latijn	oostfri.	Oostfries
Lb	Limburg	oostndl.	Oostnederlands
limb.	Limburgs	os.	Oudsaksisch
me.	Middelengels	rom.	Romaans
mlat.	Middeleeuws Latijn	U	Utrecht
mhd.	Middelhoogduits	vnnl.	Vroegnieuw-nederlands
mnd.	Middelnederduits	westf.	Westfaals
mnl.	Middelnederlands	Zl	Zeeland
NB	Noord-Brabant	ZH	Zuid-Holland
ndd.	Nederduits	zndl.	Zuidnederlands

Toelichting bij enkele termen

<i>ablaut</i>	systematische verandering van de stamklinker
<i>datief</i>	derde naamval, in plaatsnamen met plaatsaanduidende functie
<i>genitief</i>	tweede naamval, vaak ter aanduiding van bezit
<i>Germaans</i>	groep talen die zich van het Indo-Europees onderscheiden door een systematische klankverchuiving van de medeklinkers. Tot deze groep behoren onder andere het Nederlands, Fries, Engels, Duits, IJslands, Noors, Zweeds en Deens
<i>grondwoord</i>	een woord dat we kunnen uitbreiden tot een nieuw woord door er een voor- of achtervoegsel aan toe te voegen of dat we met een andere woord kunnen samenstellen
<i>Indo-Europees</i>	groep aan het Germaans verwante talen, waaronder het Keltisch, Romaans, Grieks, Slavisch en Sanskriet
<i>reïnterpretatie</i>	een nieuwe, andere interpretatie geven van de betekenis van een vaak ondoorzichtig woord door associatie met beter bekend woorden. Ook wel volksetymologie genoemd
<i>substraattaal</i>	een taal die werd gesproken binnen een gemeenschap en die werd vervangen door de taal van een nieuwe heersende klasse, meestal de taal van een veroveraar. Substraattalen blijven soms herkenbaar in de taal die ze is opgevolgd. Men veronderstelt dat de meeste substraatwoorden in het Germaans afkomstig zijn van een niet-Indo-Europese substraattaal. Veel substraatwoorden kennen een geringe geografische verspreiding en vaak hebben ze betrekking op landschapselementen
<i>suffix</i>	achtervoegsel, een taalelement dat niet als los woord kan voorkomen, maar achter een grondwoord wordt toegevoegd, waardoor een nieuw woord ontstaat
<i>toponiem</i>	plaatsnaam
<i>umlaut</i>	wijziging van een klinker onder invloed van een klink in de volgende lettergreep (meestal door een <i>-i-</i>)
<i>vernoeming</i>	een plaatsnaam die ontstaan is doordat men op basis van eraan verbonden bijbetekenissen bewust een elders voorkomend toponiem uitgekozen heeft, zonder dat er van topografische samenhang sprake is. Friese voorbeelden: <i>Canada</i> , <i>Klein Groningen</i> , <i>Lombok</i> , <i>Moskou</i> , <i>Nieuw Amerika</i> , <i>Petersburg</i> , <i>Quatrebras</i> en <i>Willemstad</i>
<i>verzamelsuffix</i>	achtervoegsel met als functie aan te geven dat sprake is van een bepaalde hoeveelheid/aantal van het door het grondwoord aangeduide, bij voorbeeld <i>De Berkt</i> , een afleiding met het verzamelsuffix <i>-t-</i> (uit <i>*-iþi</i>) van de boomnaam <i>berk</i> met de betekenis 'plaats waar berken staan'

Selectie uit de geraadpleegde literatuur

- Aa, A.J. van der**, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*. Gorinchem, 1839-1851.
- Berkel, G. van en K. Samplonius**, *Nederlandse Plaatsnamen. Herkomst en Historie*, 3de herziene druk. Utrecht, 2006.
- Brouwer, J.H. e.a.**, *Encyclopedie van Friesland*. Hoofdredactie van J.H. Brouwer. Amsterdam etc., 1958.
- Gildemacher, K.F.**, *Waternamen in Friesland*. Ljouwert, 1993.
- Gildemacher, K.F.**, *Friese plaatsnamen. Alle steden, dorpen en gehuchten*. Leeuwarden, 2007.
- Gildemacher, K.F.**, *Terpen en terpnamen. Een naamkundig en historisch-geografisch onderzoek naar vijf naamtypen in Fryslân*. Leeuwarden, 2008.
- Gysseling, M.**, *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*. [Brussel], 1960.
- Jellinghaus, H.**, *Die Westfälischen Ortsnamen nach ihren Grundwörtern*. Dritte vermehrte Ausgabe, Zweiter Abdruck. Osnabrück, 1930.
- Künzel, R.F., D.P. Blok en J.M. Verhoeff**, *Lexicon van Nederlandse toponiemen tot 1200*. Amsterdam, 1988.
- Loon, J. van**, *Maurits Gysselings Toponymisch Woordenboek*. Receptie, aanvullingen en correcties, Werken KCTDV 26. Tongeren, 2008.
- Moerman, H.J.**, *Nederlandse plaatsnamen. Een overzicht*. Leiden, 1956.
- Rentenaar, R.**, *Vernoemingsnamen. Een onderzoek naar de rol van de vernoeming in de nederlandse toponymie*. Amsterdam, 1984.
- Schönfeld, M.**, *Veldnamen in Nederland*, Tweede druk. Amsterdam, 1950.
- Schönfeld, M.**, *Nederlandse Waternamen*, Studiën VI. Brussel, 1955.
- Schroor, M.**, *Van Middelzee tot Bildt. Landaanwinning in Fryslân in de Middeleeuwen en de vroegmoderne tijd*. Zp. 2000.
- Vries, J. de**, *Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandse plaatsnamen*. Utrecht etc., 1962.

A

aa 'water, rivier'

Varianten: *a*, *ao*, *ae*, *ee*, *ie* en *ij* 'water, rivier'. Ontstaan uit Germaans *ahwô, dat ter aanduiding van een natuurlijk water in het gehele Germaanse taalgebied voorkomt. Als soortnaam alleen verwant met lat. *aqua* 'water', verder in de eigennamen Russisch *Oka*, Litouws *Akele* en Illyrisch *Aquincum*. De beperkte verspreiding wijst op herkomst uit een vóór-Indo-Europese substraattaal.

In de Nederlandse kuststreek is *aa* in de 9e-10e eeuw gepalataliseerd tot *ee*, later *ie* (in Friesland en Noord-Holland), en soms, in de 16e eeuw, gediftongeed tot *ij*. In de Hollands-Utrechtse laagvlakte overheeft *Aa* (Oud-Ade, ZH), dat zich laat verklaren door de laatmiddeleeuwse koloniale omgangstaal van het veengebied. In Zeeland komen in de middeleeuwen waternamen met *aa* voor, die behoren tot de oudste laag van samengestelde namen in Nederland, met als bloeiperiode de tijd van de volksverhuizingen. Bij het afsterven van *aa* als soortnaam aan het einde van de middeleeuwen werd *Aa* als waternaam zeer gebruikelijk.

De meeste plaatsnamen met *aa* zijn door overdrachtelijk gebruik ontstaan uit een waternaam. Vroegste vermeldingen van dit waterwoord in Nederland zijn: 776 kopie 1170-1175 *Gusaha* (ligging onbekend, in de omgeving van Schouwen, ZI), 976 *super fluuium Golda* (Gouwe, ZI), 976 *super fluuium Laraha* (Laree bij Biervliet, ZI), 1138 *juxta lacum qui vocatur A* (*Aa* of *Angstel*, U), 1144 kopie 13e eeuw *A* (*Aa* of *Weerijs*, NB).

Aaksens (Súdwest-Fryslân)

1718 *Aaxens*; Is wel verklaard als een afleiding met het suffix →-*ingi*, met Friese evolutie tot -*ens*, van de persoonsnaam *Age* in de betekenis 'bij de lieden van Age', maar gezien de -*ks*-klank komt eerder een persoonsnaam van het type ofri. *Aesga* in aanmerking.

Aalsum (Dongeradeel)

Fries *Ealsum*. 944 kopie 1150-1158 in *Atlesheim*, 1399 *Aelsom*, 1505 *Aelzum*, 1579 *Aelsom*, 1718 *Aalsum*, 1839 **AALSUM** of *Aalzum*, 1936 *Aalsum*; Ofri. *hem*, →*heem* 'woonplaats, woning', verhoogduitst tot *heim*, van de persoon *Athal*, vergelijk de persoonsnaam oe. *Aetla*.

Abbega (Súdwest-Fryslân)

Fries *Abbegea*. 1250-1275 *Abbahem*, 1399 *in Abbaga*, 1452 kopie 1576 *in Abbega*, 1505 *Abbegae*, 1936 *Abbega*; →*heem* 'woonplaats, woning' in de oudste vorm is vervangen door →*ga* 'dorp, dorpsgebied', van de persoon *Abbe*.

Abbegaasterketting (Súdwest-Fryslân)

Fries *Abbegeaster Ketting*. 1718 *Abbegaster Ketting Huys*, 1851-1855 *Abbegatsterketting*, 1899 *Abbegaaster-ketting*; Een verhaal, waar de tol werd ingevorderd door middel van een over de vaart gespannen *ketting*, behorend bij →*Abbega*.

Abbegaasterrige (Súdwest-Fryslân)

Fries *Abbegeaster Rige*. 1853 *Abbegatster Rijke*, 1936 *Abbegaasterrige*; Fries *rige*, →*rijge* 'rij, een rij huizen, kade', behorend bij →*Abbega*. Heet plaatselijk *De Rige*.

Achlum (Waadhoeke)

1319 *Echtlum*, 1400 *Achlim*, 1418 *Achtlum*, 1936 *Achlum*; Etymologie onzeker. Misschien →*heem* 'woonplaats, woning' van de persoon *Achtele* (?).

Aekinga (Ooststellingwerf)

Fries *Aekinga*. 17e eeuw *Aeckinga*, 1861 *Aekinga*, 1877 *Akinga*; Is de geslachtsnaam *Aekinga*, een afleiding met het suffix →*-ing-* van de persoonsnaam *Aeke* met als betekenis 'de lieden van *Aeke*'.

akker 'ploegland, bouwland'

Onl. *ackar*, *accar*, *akre*, mnl. *acker* 'ploegland, bouwland', ofri. *ekker*, os. ohd. *ackar*, oe. *æcer*, met verwanten in o.a. het Latijn, Grieks en Sanskriet. De West-Germaanse vormen kregen in bepaalde naamvallen verdubbeling van de *-k-* voor de *-r-*. De niet verdubbelde vorm verschijnt nog in Akersloot (NH) en ne. *acre*.

Oudste attestaties in plaatsnamen: 1138-1139 *agro (...) qui uocatur Smithacker* (terrein in de omgeving van Gendringen, Gl), 1085 vervalst ca. 1200 *Fronakre* (Franeker, Fr), 1139-1150 vervalst? kopie 1670 *Conradus de Vierackeren* (Vierakker, Gl), ca. 1200? *de Bersackere* lees: *Bergackere*, *de agro dicitur Hubsaker* en *Sewinaker*, diverse terreinen in de omgeving van Gendt (Gl).

Akkrum (Heerenveen)

1315 *Ackrom*, 1447 *Ackerem*, 1450 *Ackrim*, 1579 *Ackrum*, 1936 *Akkrum*; Etymologie onbekend. Oudere verklaringen zijn →*heem* 'woonplaats, woning' van de persoon *Akker* uit **Agihar-* (geen Friese persoonsnaam!), een datief meervoud met als betekenis 'op

de akkers' en 'heem bij de akker' (*akker* zou in het Fries *ekker*, *eker* moeten luiden). Ten slotte is de naam ook geduid als *Ak-wera-hêm 'woonplaats van degenen die aan het water de *Ake* wonen'. Mogelijk schuilt hierin *ake* 'visdam'. Akkrum is ontstaan op een hoogte aan de zuidzijde van de Boarn. De ligging aan een bocht gaf volgens de volksmond de naam: "A, krom!" klaagde de reus, die de Boorn groef.

Akmarijp (De Fryske Marren)

Fries *Eagmaryp*. 1315 *Ackrommariip*, 1335 in *Accomaripe*, 1389 in *Achmaripe*, 1489 in *Ackmaryp*, 1936 *Akmarijp*; Ofri. *ripe*, →*rijp* 'rand, oever', van die van →Akkrum.

Alde Miede (Tytsjerksteradiel)

Ndl. *Oude Miede*. Gebied: 1543 *Oldemeeden*, land: 1936 *Oude Mieden*; Fries *ald* 'oud' en *miede*, →*made* 'hooiland'.

Aldeboarn (Heerenveen)

Ndl. *Oldeboorn*. 1243 *jn Bornde*, 1281 *de Bornde*, 1350 in *Borne*, 1467 *van Boern*, 1492 *Alda Boern*, 1502 *Auwenborn*, 1573 *Oldenborn*, 1579 *Aldeboren*, 1840 *Oudeboorn*, 1936 *Oldeboorn*; Gelegen aan het water de Boorne, 1e helft 8e eeuw kopie ca. 900 *super Bordine* uit germ. *Burdana, waarin *burd* 'rand, oever'. Met *old*, *ald* 'oud', mogelijk ter onderscheiding van →Easterboarn.

Aldlân (Leeuwarden)

1994 *Aldlân-Oost*, *Aldlân-West*; 'het oude land'. Ter onderscheiding van →Nijlân.

Aldskou (Heerenveen)

Ndl. *Oude Schouw*. 1840 *de Oude Schouw*; *schouw* 'overzetveer, pont' over de Wetering op de weg van Akkrum naar Jirnsum. In 1839 is de pontveer door een brug vervangen. In 1840 was het de naam van een herberg. *Ald* 'oud' ter onderscheiding van Nijeskou, 1849 *Nieuweschouw*, benaming van het pontveer over het Prinses Margrietkanaal op de weg van Joure naar Akkrum.

Aldtsjerk (Tytsjerksteradiel)

Ndl. *Oudkerk*. 1421 *to Aldakerka*, 1486-1487 *to auldatzercka*, 1511 *Aldtzercka*, *Audtzerka*, *Auldetzierke*, 1579 *Altzierck*, 1936 *Oudkerk*; Samenstelling van ofri. *alda* 'oud' en ofri. *tzercka*, →*kerk* 'bedehuis'.

Algeraburen (Súdwest-Fryslân)

Fries *Algeraburren*. 1468 *Algera bura*, 1899 *Algeraburen*, water: 1936 *Algeraburenvaart*; Ofri. *bura*, →*buur* 'woning, klein huis', van

de familie *Algera*.

Allardsoog (Opsterland)

Fries *Allardseach*. 1851 *Allartsoog*, 1877 *Allertsoog*, 1936 *Allardsoog*, 1948 *Aldertseach*; Genoemd naar een gevelsteen in de voormalige herberg, met de afbeelding van een oog en daaronder de tekst *allards oog 1785*. Volgens Van der Aa is deze naam vermoedelijk afkomstig van de heer Allart Scheltinga uit Arum, die in deze venen vele eigendommen bezat.

Allingawier (Súdwest-Fryslân)

Ca. 1275 *Alingwere*, 1379 *Alingwere*, 1505 *Allingwyer*, 1511 *Allingewer*, 1936 *Allingawier*; *wier*, →*weer* 'werf, opgeworpen hoogte voor bewoning' van *Alinge*, een afleiding met het suffix →*ing-* van de persoonsnaam *Ale* met als betekenis 'de lieden van *Ale*'.

Almenum (Harlingen)

1442 *Almenum*, 1664 *Almenum*, 1936 *Almenum*; Etymologie onbekend. De verklaring uit **Al(g)-mên-hêm* 'woning van de gemeenschap bij de tempel' moet naar het land der fabelen worden verwezen. Ook *almêne* 'gemeenschappelijk bezit' en →*heem* 'woonplaats' van de persoon *Alman* of **Adelman* overtuigen niet.

Ameland (Ameland)

Fries *It Amelân*. Ws. 819-ca. 825 kopie 1150-1158 *Ambla*, ws. 825-842 kopie 1150-1158 *in Amblum*, 1e helft 11e eeuw *in Ambulon*, 1307 *Ammeland*, 1396 *Aemlant*, 1404 *Amelant*, 1936 *Ameland*; Afleiding met *-l-* suffix van de waternaam **amba* (vergelijk kelt. *ambe* 'water, rivier', germ. **ama-* 'natuurlijke waterloop'). De vormen *Ambla* en *Amblum* (nominatief naast datief meervoud) verklaart men analoog aan het naast elkaar voorkomen van *husa* en *huson*. De variant *Ambulon* is een stap in de ontwikkeling tot *Ammeland*, met reïnterpretatie tot →*land* 'land als tegengesteld aan water'.

Anjum (Dongeradeel)

Fries *Eanjum*. 944 kopie 1150-1158 *Anigheim*, 13e eeuw *Anengum*, 1389 *Aynghim*, 1399 *Anyghim*, *Aninge*, *Aninghen*, 1401 *Aenghum*, 1492 *Aenyom*, 17e eeuw *Aengjum*, 1718 *Aenjum*, 1936 *Anjum*; Ofri. *hem*, →*heem* 'woonplaats, woning' van *Aninge*, een afleiding met het suffix →*ing-* van de persoonsnaam *Ane* met als betekenis 'de lieden van *Ane*'.

Anjum of Klooster-Anjum (Waadhoeke)

Fries *Kleaster-Anjum*. 13e eeuw *Aninghum*, 1423 *Aninghen*, 1478 *Aenyem*, 1839 *ANJUM*, of *Aanjum*, ook wel *Anyjum geschreven*, van ouds *Aninghem* genoemd; →*heem* 'woonplaats, woning' van *Aninge*, een afleiding met het suffix →*-ing-* van de persoonsnaam *Ane* met als betekenis 'de lieden van de persoon *Ane*'. In 1839 vermeldt Van der Aa: "Ofschoon het klooster reeds sedert de tijden der Kerkhervorming niet meer bestaat, is de plaats, waar het heeft gestaan, nog onder den naam van Anjum of Klooster Anjum bekend". De toevoeging *klooster* is ter onderscheiding van →Anjum in Dongeradeel.

Anneburen (Súdwest-Fryslân)

Fries *Annebuorren*. 1718 *Anne Buiren*, 1851 *ANNEBUREN*, 1861 *Anneburen*, 1936 *Anneburen*; →*buren* 'nederzetting, buurt' van de persoon *Anne*.

***apa** 'rivier, stroom'

Water- en plaatsnamen met het toponymisch grondwoord **apa* 'rivier, stroom' vindt men in Nederland, België, Noord-Frankrijk en Duitsland. Buiten het Germaans komen **apa*-namen ook in het Baltische gebied voor. Sommigen gaan uit van een suffix dat uit een Pregermaans substraat is overgenomen en daarna in het Germaans productief werd. Hiervoor zouden ook de (zeldzame) nevenvormen *-ip* en *-up* en het ontbreken van verbuiging van het eerste deel pleiten. Anderen veronderstellen dat **apa* een oorspronkelijk Germaanse soortnaam is, verwant met lat. *amnis* 'stroom, brede diepe rivier' en Oudiers *abann* 'rivier' en dat de namen op **apa* samenstellingen zijn; op een oorspronkelijke soortnaam wijzen de Nederlandse plaatsnamen Epe, Epen en Appen en de Groningse waternaam *Apt*. Minder waarschijnlijk is de voorgestelde vroege ontlening aan Gallisch *abona*, die met Germaanse klankverschuiving en inkorting zou hebben geresulteerd in **apa*. De normaal verschoven Germaanse vorm *ap-* staat naast de onverschoven vorm die men terugvindt in o.a. Geliep (± 107 kopie 11e eeuw *Gelduba*, naast 904 *Geldapas*) en in de volksnaam *Mandubii* (vergelijk in het noorden de *Menapii*). De Nederlandse namen hebben in het eerste deel een overwegend Germaans karakter en dit geldt voor 80% van alle **apa*-namen. Zij behoren tot een jongere laag van prehistorische waternamen, productief tot in de volksverhuizingstijd. Een terminus ante quem is dat zij in Duitsland de Hoogduitse klankverschuiving (ca. 5e eeuw) hebben doorgemaakt. De verspreiding tot in Noord-Frankrijk wijst op Frankische migratie. Het merendeel van de waternamen met **apa* is in Nederland tot plaatsnaam geëvolueerd.

Appelscha (Ooststellingwerf)

Fries *Appelskea*. 1247 en 1251 *Appels*, sedert 13e eeuw *Appelsche*, 1408 *Appelsgae*, 1579 *Appelsche*, 1669, 1742 *Appelscha*, 1936 *Appelsga*; Eind 17e, begin 18e eeuw komt de schrijfwijze *Appelscha* op. Het is geen naam met oorspronkelijk →*ga* 'dorp, dorpsgebied'. Men gaat uit van een samenstelling van *appel* 'vrucht, dennen- of sparrenappel' en *skea 'bos', vergelijk onl. *scaga* 'bosje', ne. dial. *shaw*, noordfri. *skage*, ono. *skógr*. De oudste vorm *Appels* blijkt deze verklaring echter niet te ondersteunen. Wordt ook wel Nieuw-Appelscha genoemd, ter onderscheiding van het oude dorp dat iets westelijker lag.

Arkens (Waadhoeke)

Fries *Erkens*. 1433 *Erdenze* lees: *Erckenze*, 1499 *Erkens*, 1718 *Arkens*, 1936 *Arkens*; Naar de vorm ontstaan uit *Arkingi, een afleiding met het suffix →*-ingi* (met Friese ontwikkeling tot *-ens*) van de persoonsnaam *Arke* met als betekenis 'bij de lieden van *Arke*'.

Arkum (Súdwest-Fryslân)

1664 *Arcum*, 1718 *Arkum*, 1936 *Arkum*; Zonder oudere vormen moeilijk te duiden. Naar de huidige vorm misschien →*heem* 'woonplaats, woning' van de persoon *Arke*. Vergelijk echter *Arkum*, verkorte vorm van *Adrichem* (verdwenen, bij Beverwijk) 1102-1105 kopie 12e eeuw *Adrichaim*, met als betekenis *heem* van de persoon *Adrik*. De terp is afgegraven.

Arum (Súdwest-Fryslân)

1400 *Aeldrum*, 1452 *Altarum*, 1466 *Arum*, 1482 *Alderum*, 1505 *Althaarum*, 16e eeuw *Alt Arum*, 1595 *Arom*, 1936 *Arum*; Naar de vorm *Aeldrum* zou de betekenis →*heem* 'woonplaats, woning' van de persoon *Alder* kunnen zijn.

Atzeburen (Súdwest-Fryslân)

Fries *Atsebuorren*. 1478 *Aetzabuyren*, 1491 *toe aetsebwr*, 1718 *Atze Buiren*, 1851-1855 *Atzeburen*, 1936 *Atseburen*; →*buren* 'nederzetting, buurt' van de persoon *Atze*.

Augsbuurt (Kollumerland en Nieuwkruisland)

Fries *Lytsewâld*. 15e eeuw *Aeltsbuur*, 1475 *Luckerswalda* lees: *Lutkerswalda*, begin 16e eeuw *Alterbuur*, 1511 *Lutte wald*, 1558 *Lutwold*, 17e eeuw *Lutkewold(e)*, 1664 *Ausbuur al. Lutkewolde*, 1718 *Ausbuir off Lutkewoude*, 1786 *Ausbuur anders Lutkewoude*, 1936 *Ausbuur*; Er bestaat onenigheid over de spelling van *Augsbuurt*. Het tweede deel is buur 'woning, klein huis'. Het eerste